

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20033> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Broeke, Pieter Willem van den

Title: Het handgevormde aardewerk uit de ijzertijd en de Romeinse tijd van Oss-Ussen. Studies naar typo-chronologie, technologie en herkomst

Issue Date: 2012-10-25

De toepassing van het aardewerkschema

5.1 Algemeen

Als we het aardewerk uit de ijzertijd op een ruimere schaal bekijken, dan zijn verscheidene golfbewegingen in heel Nederland en omgeving te volgen.¹ Voorbeelden zijn: de opkomst en neergang van het besmijten van het potoppervlak, de blijvende verkorting van de halzen in de loop van de midden-ijzertijd en – in de late ijzertijd – de sterke opkomst van randversiering aan de buitenzijde van de rand, alsook het veel vaker toepassen van wandversiering. Het is echter ook duidelijk dat deze trends zich niet overal tegelijkertijd voordoen, en zeker niet in gelijke mate.

Hierna zal ten eerste worden bekeken onder welke voorwaarden het aardewerkschema van Oss elders gebruikt kan worden. In de tweede plaats zullen de geografische grenzen van zijn bruikbaarheid afgetast worden.

5.2 Aanpak

Door de opzet van het onderzoek bestaat de kennis van het aardewerk van Oss-Ussen vooral uit gegevens omtrent de kenmerken van *groepen* aardewerk. Welke kenmerken samen op een afzonderlijke pot voorkomen, is een vraag die minder aandacht heeft gekregen. Het is ook maar zelden dat een bepaalde kenmerkencombinatie scherper gedateerd kan worden dan met de kennis van de looptijd ('levensduur') van de afzonderlijke kenmerken. Een potvorm die alleen uit de fasen E tot en met H bekend is en die een wandversierings type draagt met een looptijd van fase G tot M, zal dan in fase G of H gedateerd moeten worden. De datering voor een individuele vondst – hetzij een losse vondst, hetzij een vondst in gesloten context – ligt dus

in principe in het tijdsgebied waar de dateringen van de afzonderlijke kenmerken elkaar overlappen.

Ook kleine complexen in gesloten associatie kunnen op deze wijze benaderd worden. Hier hoeft dan niet uitdrukkelijk bij elke pot op de kenmerkencombinatie gelet te worden: men kan de kenmerken in het complex als geheel registreren en daarvan de looptijd bepalen. Bovendien kan hierbij al op de getalsverhoudingen voor de typen gelet worden om de toewijzing enigszins te preciseren. Toewijzing aan een enkele fase binnen het schema zal bij kleinere aantallen vondsten echter zelden mogelijk zijn. Anderzijds geven kleine gesloten complexen met complete vormen, zoals aardewerkdepots, soms toch ook genoeg houvast voor een vrij scherpe datering.

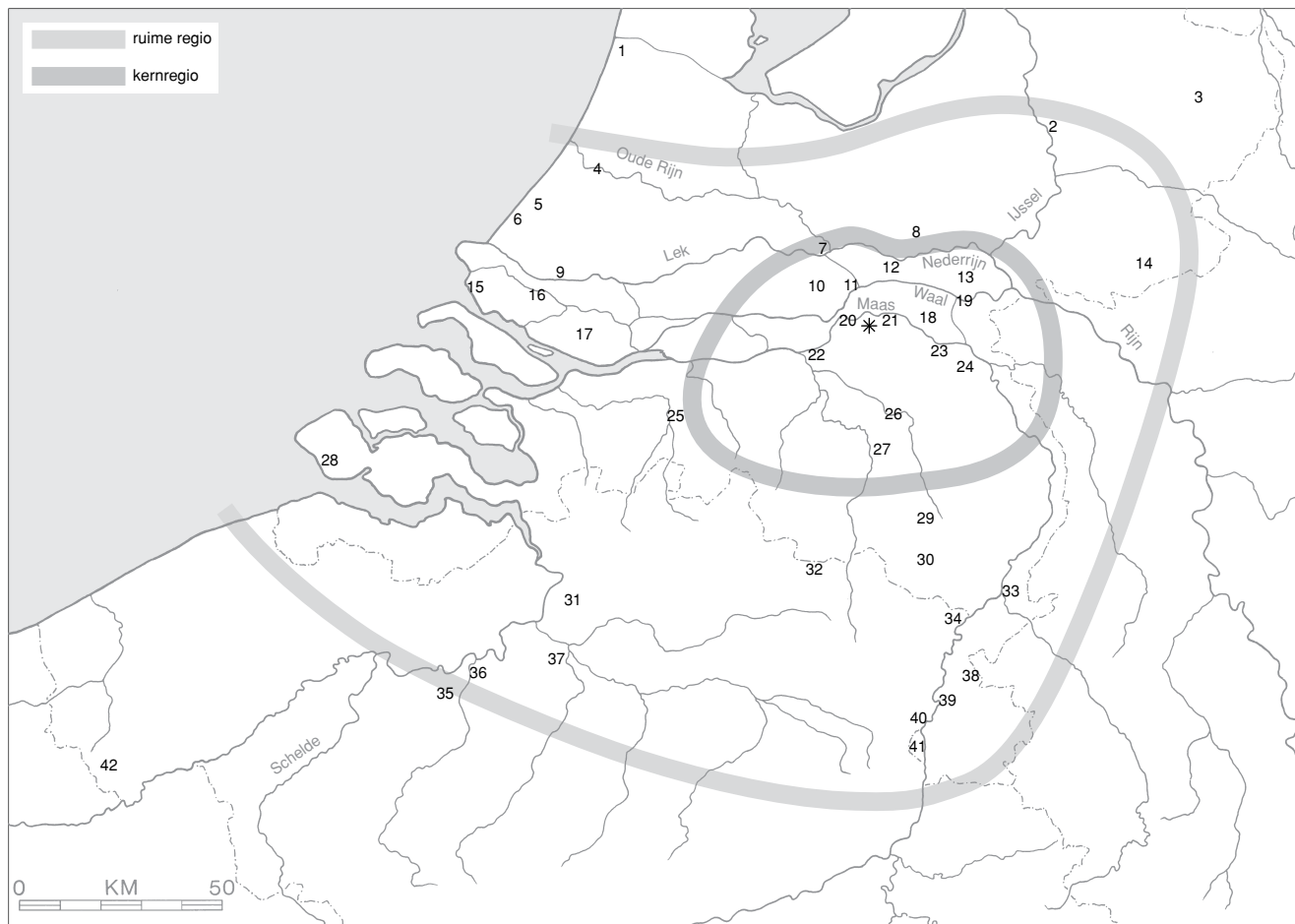
Wanneer er niet of niet met zekerheid uit te maken valt of een complex in korte tijd is gevormd, dan moet gehandeld worden alsof het complex uit individuele vondsten bestaat, die elk voor zich gedateerd worden. Deze aanpak geldt zowel voor Oss-Ussen als voor vindplaatsen daarbuiten. Hierna zal aandacht besteed worden aan de vraag: hoe *vér* daarbuiten?

5.3 Bereik

5.3.1 De eis van vergelijkbaarheid

Het sleutelwoord voor het ruimere gebruik van het schema is *vergelijkbaarheid*. Die moet tweeledig zijn. In de eerste plaats gaat het om het karakter van de vondstcomplexen, in de tweede plaats dient van het aardewerk bekend te zijn dat het stilistisch verwant is met dat van Oss.

Wat het eerste punt aangaat, kan er op gewezen worden dat het schema is gebaseerd op nederzettingen-

Figuur 5.1. Kernregio, ruime regio en vaak geciteerde vindplaatsen in deel I en II.

Aalten	14	Geldermalsen	10	Neerharen	40
Antwerpen	31	Haps	24	Nijmegen	19
Bennekom	8	Haren	21	Oss	*
Borne	3	Heffen	37	Ressen	13
Breda	25	Kemmelberg	42	Rijswijk	5
Colmschate	2	Kesteren	12	Rockanje	15
Cuijk	24	Kontich	31	Roermond	33
Den Haag	5	Koudekerke	28	Santpoort	1
Denderbelle	36	Lede	35	Schiedam	9
Deventer	2	Leiden	4	Sittard	38
Ede	8	Lieshout	27	Someren	29
Elst	13	Lith	20	Son en Breugel	27
Empel	22	Lommel	32	Tiel	11
Erp	26	Maastricht	41	Vlaardingen	9
Escharen	23	Meteren	10	Weert	30
Gassel	23	Monster	6	Westmaas	17
Geervliet	16	Nederweert	30	Wijchen	18
Geistingen	34	Neerbeek	39	Wijk bij Duurstede	7

vondsten, die bovendien nog hoofdzakelijk uit fragmenten bestaan. De consequenties bij een vergelijking met complete potten zijn af te leiden uit paragraaf 2.6.2. Ook de context van een complex kan leiden tot een afwijkende samenstelling. Een ovenlading kan zelfs op beide punten matig vergelijkbaar zijn, wanneer het gaat om complete potten die ook nog eens een beperkte uitsnede vormen van het totale aardewerkrepertoire. Een goed voorbeeld daarvan is de oveninhoud van Bommel.² Daarin ontbreken kommen en schalen vrijwel geheel. Bovendien vormen de percentages betreffende Oss-Ussen slechts een richtsnoer. Ook die zijn immers een gemiddelde van complexen met uiteenlopende cijfers. Dat met het schema echter alleen nederzettaardewerk gedateerd zou kunnen worden, is een misvatting. Het is ook toepasbaar op grafinhouden. Het ijzertijdaardewerk dat we in de urnenvelden tegenkomen, zeker het grotere, zien we ook in de nederzettingen.³ Omdat de gebruikelijke grafinventaris echter niet meer dan één of twee stukken aardewerk omvat, zal de dateringsscherpte vaak beperkt zijn. Hier wreekt zich bovendien de geringe kennis van de late bronstijd van Zuid-Nederland. Voor verscheidene aardewerkkenmerken in het schema is uit de frequentieverdeling af te lezen dat ze ook al vóór fase A2 in zwang geweest moeten zijn, dus in de late bronstijd. Een ander nadeel is dat juist bij het dateren van individuele vondsten buiten Oss grote voorzichtigheid is geboden, als gevolg van plaatselijke stilistische verschillen.

Daarmee raken we aan het tweede punt waar de eis van vergelijkbaarheid gesteld moet worden, dat van de stilistische verwantschap. Het is zeker dat men er in Oss geen lokale aardewerkstijl op na hield, maar de overeenkomsten met het aardewerk van andere vindplaatsen neemt wel af met de afstand. Bij het bepalen van de geografische grenzen van de bruikbaarheid van het schema stuiten we ook als snel op enkele moeilijkheden. Ten eerste zijn scherpe absolute dateringen elders net zo weinig voorhanden als in Oss-Ussen zelf, zodat controle op gelijktijdigheid moeilijk is. Een tweede beperking betreft de tijdsduur waarin een complex is gevormd. Voor Oss-Ussen konden, door terugkoppeling, de snelst gevormde complexen worden aangewezen. Daarentegen is die vormingsduur voor de meeste complexen van elders onbekend. Verschillen met het aardewerk van Oss kunnen dan berusten op een langere vormingsduur, op stilistische verschillen, of zelfs op beide. Daarom zijn de complexen met de grootste overeenkomsten als norm genomen voor het bepalen van de grenzen waarbinnen het schema bruikbaar is.

De overeenkomsten met vondstcomplexen elders zijn zelden zodanig dat correlatie met slechts één enkele fase van Oss verantwoord is. Een datering binnen de marge van twee fasen behoort evenwel vaak tot de mogelijkheden. Dat komt neer op tijdspannes van één tot anderhalve eeuw.

Voor een presentatie van de overeenkomsten met andere complexen zou idealiter een vergelijking op kwantitatieve basis moeten plaatsvinden, met een visuele presentatie, bijvoorbeeld in de vorm van een plot. Dat veronderstelt echter kwantificering van elders gevonden complexen, op zijn minst van een flink aantal variabelen die ook voor het aardewerk van Oss-Ussen zijn onderzocht. Zulke studies zijn echter nauwelijks beschikbaar buiten de kernregio, het gebied waar het schema in de meeste fasen geldig is (fig. 5.1).⁴ Bovendien ontbreken in sommige gebieden nog substantiële complexen uit verscheidene fasen. Zo zijn uit het over-Rijnse deel van Gelderland en uit Overijssel nauwelijks complexen uit de midden- en late ijzertijd gepubliceerd.

In het gebied ten zuiden van de Maaskant is de late ijzertijd en het inheems-Romeinse aardewerk nog een schimmig geheel, met uitzondering van de regio Weert. De periodegebonden toepassingsgebieden van het aardewerkschema van Oss-Ussen bevat dan ook veel 'open grenzen'. Opererend binnen de beter afgebakende grenzen mag men er evenwel van uitgaan dat een fors gesloten complex van lokaal geproduceerd nederzettaardewerk in te passen valt binnen een tijdsbereik van twee aaneensluitende fasen (bv. fase B-C). Als richtlijn kan een aantal van minimaal 100-150 exemplaren gesteld worden, met daarin minimaal 10 exemplaren waarvan op zijn minst de potopbouw bepaald kan worden. Binnen de kernregio kan met deze aantallen vaak een datering verkregen worden die tot een enkele fase beperkt blijft.

Tot slot kan als richtlijn worden toegevoegd dat de potvorm een betrouwbaarder baken is dan de meeste andere variabelen. Opvallend is de grote regionale variatie in het gebruik van verschrallingsmaterialen. Weliswaar worden trends in een groot gebied vrij algemeen gevolgd, maar de uiteenlopende mate waarin bijvoorbeeld steengruis en plantaardige middelen gebruikt zijn, heeft een geheel andere geografische verdeling dan stilistische elementen zoals vorm en versiering, zonder dat dit nu expliciet te maken heeft met de beschikbaarheid van het middel of met de productiewijze of het gebruik van het aardewerk. Dat betekent dat ook de keuze van verschrallingsmaterialen cultu-

reel bepaald is, maar soms gedeeld op een lager geografisch niveau dan dat van de kernregio.

5.3.2 Fasen A2–D (fig. 5.2a)

De vraag naar de grenzen van het toepassingsgebied is onlosmakelijk verbonden met de vraag naar de culturele verwantschap. Die verandert door de tijd heen nogal eens, zoals hierboven al aan de orde is geweest. Een algemene trend is dat het toepassingsgebied met het verloop van de ijzertijd steeds verder inkrimpt. Met name aan het begin van de late ijzertijd (fase I–J) lijkt dit proces in een stroomversnelling te raken. In het begin van de periode die door het schema gedekt wordt, te weten de fasen A2–D, komen de grenzen van het toepassingsgebied nog vrij sterk overeen met die van de *Niederrheinische Grabhügelkultur*.⁵ De door Verlinde tot in Overijssel opgeschoven noordgrens daarvan⁶ wordt ook met het aardewerkschema bereikt, gezien de samenstelling van het materiaal van Deventer-Colmschate.⁷ De nuances in gebruikte wandversieringstechnieken en potvormen lijken daar voldoende overeen te komen om toewijzing aan individuele fasen mogelijk te maken. Nederzettingaardewerk uit de vroege ijzertijd te Zutphen-Ooyerhoek,⁸ in het nog slecht bekende noordelijke deel van Gelderland, is eveneens herkenbaar (fase C/D). In zuidoostelijke richting zijn er overeenkomsten met het materiaal uit de Kreis Dinslaken,⁹ terwijl hetzelfde geldt voor het aan Limburg grenzende deel van het Nederrijnse gebied.¹⁰ Een complex als van Geleen–Haesselderveldwest¹¹ maakt duidelijk dat ook het lössgebied nog binnen het bereik valt. Voor het hele zuidoostelijke gebied moet echter opgemerkt worden dat het schema van Oss daar in fase D niet geldt op het punt van de wandversiering. De omslag van vingertop-/nagelindrukken naar kamversiering vindt er geen navolging.¹² Ook bereiken de waarden voor besmeten oppervlakken bij lange na niet de hoogtes die in Zuid-Nederland normaal waren.¹³

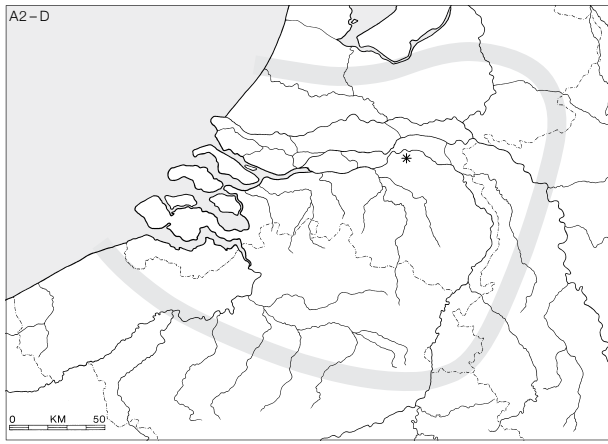
Ondanks een toenemend aantal nederzettingsvondsten uit de vroege ijzertijd in laag-België is het nog moeilijk om daar de zuidelijke grens van het toepassingsgebied van het schema van Oss te bepalen.

In ieder geval valt West-Nederland binnen het toepassingsgebied van het schema, op zijn minst tot en met fase C. Complexen uit de Rotterdam-stijlgroep, zoals Vlaardingen–Holiërhoekse Polder¹⁴ en Westmaas–Maaszicht I¹⁵ passen bij het aardewerk van Oss-Ussen in fase B of C. Zelfs de aanwezigheid van wat kwartsgruis als verschalingsmateriaal komt overeen. Wel

moet het geringe aandeel van schalen en in het bijzonder de zeldzaamheid van schalen met 'haakrand' (vormtype 4) opgemerkt worden.¹⁶ Verder zuidwestelijk lijkt enig aardewerk uit Haamstede¹⁷ eveneens in te passen in het schema van Oss. Gezien de definitie van de Rotterdam-stijlgroep¹⁸ mag deze dan ook in een groter geheel opgaan.

5.3.3 Fasen E–F (fig. 5.2b)

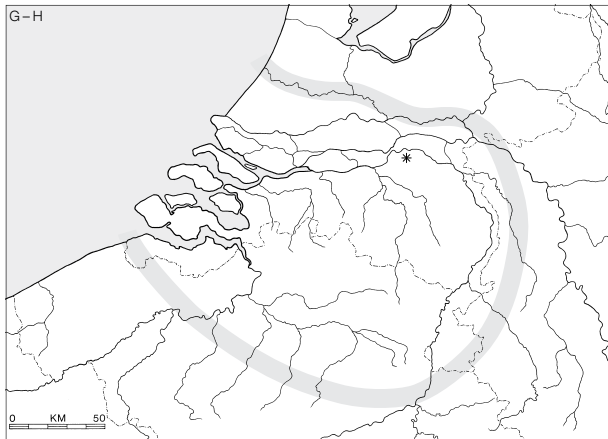
Nadat Oss-Ussen zich in de fasen A2–D nog nabij het centrum van de toenmalige aardewerkprovincie bevond, kwam het in de fasen E en F in de noordelijke randzone te liggen. De rivieren vormden daarbij geen barrière in de cultuuroverdracht.¹⁹ Een complex als dat van terrein A te Wijchen–De Pas, in het Land van Maas en Waal, kan voor het merendeel in fase E geplaatst worden.²⁰ Uit het nabijgelegen Beuningen is een wat jonger nederzettingcomplex bekend.²¹ De Marne-invloed is nog zeer pregnant aanwezig in plaatsen op de noordoever van de Rijn. Zo laat een aardewerkdepot uit Ede-Bennekom, te dateren in fase E,²² zich zonder meer vergelijken met een omvangrijker depot uit het Zuid-Limburgse Stein-Nattenhoven.²³ En zelfs Twente blijkt nog vrij sterke affiniteiten met zuidelijk Nederland te hebben, gezien de samenstelling van een complex uit Usselo.²⁴ Door de aanwezigheid van divers dunwandig, hoekig aardewerk (o.a. type 33 en 34) en van de tonvorm 23a zou dit complex niet misstaan in een Zuid-Nederlandse nederzetting met een datering uiterlijk in fase G. Dat geldt tevens voor de nabijgelegen nederzetting Borne-Grutterskamp,²⁵ al vormen het grote aandeel van randversiering en de afwezigheid van bijvoorbeeld schalen van type 11a/b en 13 een verschil. Er is echter nog geen aanwijzing dat een brede zone noordelijk van de Rijn zulke sterke overeenkomsten met Zuid-Nederland bezit. Veiligheidshalve moet daarom na het begin van de midden-ijzertijd de noordgrens van het toepassingsgebied van het schema bij de Rijn gelegd worden. Maar dat geldt dan wel tot aan de monding daarvan. Een complex als dat van Leiden-Stevenshofjespolder geeft voor het eerst een duidelijk inzicht in hetgeen in West-Nederland figureerde in de fasen F–G, ca. 450–350/325 v.Chr.²⁶ Tot voor kort waren slechts gemengde, kleine of sterk gefragmenteerde complexen bekend.²⁷ Ze worden gerekend tot de Haamstede-stijlgroep²⁸ en zijn te correleren met fase F van Oss-Ussen. Bij deze complexen valt op dat tonvormige potten (vormtype 23a) ontbreken tussen het hoekige aardewerk, dat ook in Zuidwest-Nederland door Marne-invloeden getekend

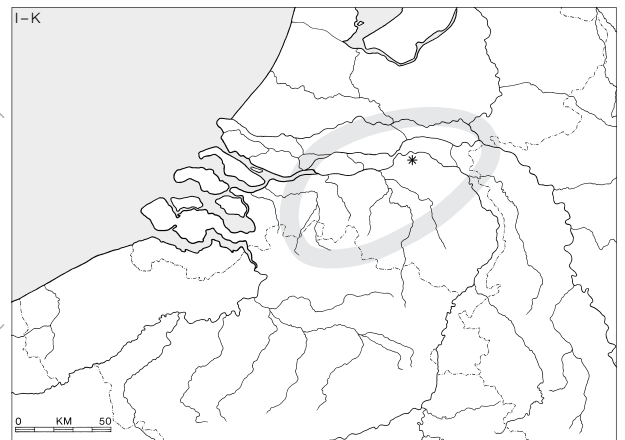
a

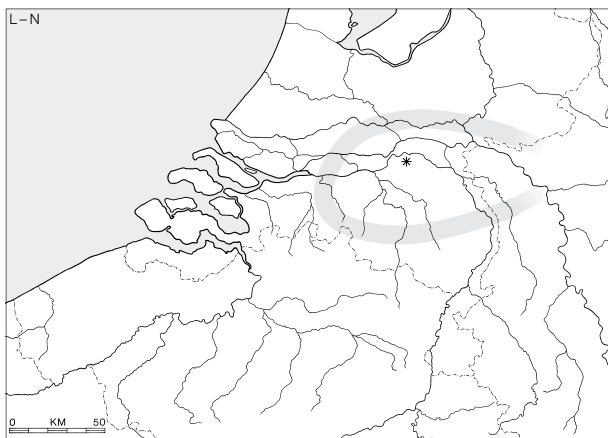
b

c

d

e

- a. Fasen A2-D
- b. Fasen E-F
- c. Fasen G-H
- d. Fasen I-K
- e. Fasen L-N

Figuur 5.2. Toepassingsgebieden van het aardewerkschema van Oss.

is.²⁹ Vermoedelijk is dit het gevolg van de beperkte omvang van de complexen, aangezien de rijke collectie van Leiden-Stevenshofjespolder ze wel bevat, zij het in geringere mate dan in Oss.³⁰ In ieder geval mag betwijfeld worden of de Haamstede-stijlgroep – gezien de omschrijving daarvan – bestaansrecht heeft binnen de grote aardewerkprovincie met een fors aandeel van aardewerk in Marne-stijl.³¹ Afwijkende scores voor het in de kernregio gelegen Meteren-Lage Blok³² zijn toe te schrijven aan vermenging van aardewerk uit fase F (-G) met aardewerk uit een latere fase (H/I), waarop ook de jongste C14-dateringen van de site wijzen.³³

In oostelijke richting moet de grens al in de nabijheid van de Maas gelegd worden, maar deze rivier is net zo min een absolute grens als de Rijn dat in noordelijke richting is. Zo toont een complex uit Elsloo³⁴ sterke gelijkenis met het aardewerk van Oss in fase F (-G). Wel hebben de lage, sterk convexe vormtypen 21 en 22 in Elsloo een groter aandeel. Dat verraad de invloed van het aansluitende Duitse gebied, waar deze vormen relatief talrijk zijn in ijzertijdcomplexen met een datering vanaf Hallstatt D.³⁵ Iets verder oostelijk tonen complexen als van Weisweiler³⁶ en Hambach³⁷ nog aanzienlijke overeenkomsten, onder meer door de aanwezigheid van de Marne-vorm 75, maar verder Rijnwaarts lijkt de Marne-invloed voornamelijk beperkt te blijven tot hoekige schalen en kommen van de vormtypen 33 en 34.³⁸

Gezien de sterke Noord-Franse invloeden op het aardewerk tot in Midden-Nederland is het niet verwonderlijk dat het aardewerkschema in de fasen E-F vërreikende perspectieven opent in zuidelijke richting. Hierboven (par. 4.2) is echter al aangegeven dat de imitatie van Noord-Frans aardewerk vooral tot uiting kwam in de fijne waar. Het ruwwandiger aardewerk bleef gewoon in zwang. Daarom moet de toepassing van het aardewerkschema beperkt blijven tot de regio waar zowel de tonvorm (type 23a) als afwerking door middel van besmijten een fors aandeel heeft. Aan die eisen wordt voldaan tot ruim voorbij de Kempen, wanneer we representatieve complexen in de Haspengouw³⁹ en westelijk België⁴⁰ daarop beoordelen.⁴¹ Er zijn daarnaast mogelijkheden om het schema van Oss-Ussen op nog ruimere schaal te benutten, omdat in de fasen E en F enkele veelvuldig vervaardigde vormtypen voorkomen met een zeer beperkte looptijd. Het gaat om de typen 73b, 74 (fase E) en 75 (fasen E-F(-G)), alsmede – in minder absolute vorm⁴² – om type 32 (fase (E-)F(-G)). De aanwezigheid daarvan in kleine gesloten ijzertijdcomplexen volstaat in principe al voor een vrij scherpe datering, zelfs in graven.⁴³

5.3.4 Fasen G-H (fig. 5.2c)

De fasen G en – met name – H worden gekenmerkt door een minimum aan randversiering, wandversiering en karakteristieke vormen. Hoewel dit faseprofiel op zich weer aangrijpingspunten lijkt te geven voor vergelijking, is dat maar ten dele waar. Het aandeel van wand- en randversiering in Oss en directe omgeving is namelijk extreem laag in vergelijking met de ruimere regio. Omdat er uit de noordoostelijke regio uit de periode na de vroege ijzertijd voornamelijk kleine vondstcomplexen bekend zijn,⁴⁴ is het niet verantwoord om het aardewerkschema daar toe te passen, wellicht afgezien van de zone direct ten noorden van de Rijn.⁴⁵ Opmerkelijk ‘zuidelijk’ – door een groot aandeel van hoekige vormen en tonvormige potten – oogt echter het aardewerk van het Twentse Borne-Grutterskamp, te dateren omstreeks fase G.⁴⁶ Een kenmerk van zowel deze vindplaats als die van andere Overijsselse vindplaatsen die vermoedelijk tot de fasen G-H gerekend mogen worden, is een fors aandeel van versierde randen en een armoede aan schalen. Op de bedoelde vindplaatsen zijn hoekige vormen bovendien veel zeldzamer dan in Borne.⁴⁷ Dit is ook het kenmerk van gelijktijdige complexen in West-Nederland, maar in minder sterke mate.⁴⁸ Met deze wetenschap is het schema van Oss-Ussen dan ook nog redelijk bruikbaar in West-Nederland na de fasen E-F. Maar waarschijnlijk al in subfase H2 scheiden de wegen zich, ondanks de spoedig waarneembare westelijke invloed op het aardewerk van het riviereengebied, Oss inbegrepen. De overeenkomsten met de stijlgroepen Domburg I en Broekpolder I⁴⁹ gelden dan ook slechts voor hun beginstadium, de 4^e eeuw v.Chr.

De mate van overeenkomst met het gebied ten oosten van de Maas wordt na fase F al snel ongrijpbaar, onder meer door het beperkte aantal vindplaatsen.⁵⁰ Het nederzettingscomplex van Weeze-Baal⁵¹ laat zich echter probleemloos in fase H plaatsen. In zuidwaartse richting zijn de overeenkomsten voorbij Noord-Brabant al moeilijk meer te peilen. Een vindplaats als die van Rosmeer-Staberg⁵² in Belgisch Limburg, kan nog met weinig twijfel aan fase G(-H) toegewezen worden, net als de Haspengouwse complexen Remicourt en Horion-Distrigaz,⁵³ en westelijker Denderbelle-Fonteyntje (fase G(-H)).⁵⁴ Daarbuiten ontbreekt het aan omvangrijke gepubliceerde complexen. De regionalisering die verder zuidwestelijk waarneembaar is vanaf fase G⁵⁵ doet echter vermoeden dat de bruikbaarheid van het schema in die richting minder ver reikt dan in de fasen E en F.

5.3.5 Fasen I–K (fig. 5.2d)

De fasen I en J zijn al in de nabije omgeving van Oss slecht vertegenwoordigd in gesloten complexen. Fase J is wel herkenbaar aanwezig in Lith–De Bergen,⁵⁶ Wijchen–Bijsterhuizen,⁵⁷ en de nederzetting te Haps in zijn eindfase.⁵⁸ Fase K is in de regio evenmin ‘in schone vorm’ aanwijsbaar. Hij verraadt zich echter duidelijk in de complexen van Escharen–De Hommerzaad⁵⁹ en Erp–Keldonk,⁶⁰ te midden van jonger materiaal.

In de genoemde complexen worden de snelle ontwikkelingen weerspiegeld die zich gedurende de fasen H2–K voordeden in het aardewerk van West-Nederland (par. 4.4). Zeker in de fasen H2–J blijkt de uitstraling daarvan echter te beperkt geweest te zijn om het schema van Oss ook in westelijke richting te kunnen gebruiken – als de ruime kennis van het aardewerk in die zone daartoe al aanleiding zou geven.⁶¹ Een omvangrijk complex als dat van Geldermalsen–Hondsgemet⁶² neemt niet alleen geografisch maar ook op keramisch gebied een intermediaire positie in tussen Oss en het kustgebied, zowel in de late ijzertijd (vanaf fase J) als in de Romeinse tijd. Overigens zijn complexen uit de 1^e eeuw v.Chr. in West-Nederland uiterst zeldzaam⁶³ en wettigen daarom geen uitspraken. In feite mogen we West-Brabant in de late ijzertijd eveneens afschrijven als toepassingsgebied voor het schema van Oss. Een aandeel wandversiering van 59% in Breda,⁶⁴ suggereert een sterke aansluiting bij het westelijke kustgebied.

Verder noordelijk, oostelijk en zuidelijk tasten we voor de fasen I–K bijna in het duister. In noordelijke richting toont echter het complex van Ressen–Kerkenhof overeenkomsten met het aardewerk van Oss–Ussen omstreeks fase J–K, door het ruime voorkomen van golfanden en verticale groeven op de schouder.⁶⁵ Tot in de Betuwe lijken er dus sterke overeenkomsten te zijn geweest, iets dat niet geldt voor het verder noordwaarts gelegen Zutphen–Ooyerhoek.⁶⁶ In de eerdergenoemde Twentse nederzetting Borne–Grutterskamp zien we na de midden-ijzertijd een continuïteit in het repertoire, terwijl het riviereengebied dan westelijke invloeden laat zien.

In zuidelijke richting kan het complex van Maastricht–Dousberg⁶⁷ omstreeks fase H of I geplaatst worden, maar niet primair op grond van het schema van Oss. Daarvoor is de dominantie van halsloze ronde vormen (typen 21, 22 en 23a) te sterk, iets dat meer aansluit op de situatie in zuidoostelijke richting.⁶⁸ Datzelfde geldt voor een zeer informatieve, nog ongepubliceerde kuilinhoud uit Sittard van omstreeks fase I/J.⁶⁹

In het zuiden komen ook potten voor waarvan de vormgeving geïnspireerd lijkt door aardewerk dat (verder oostelijk en zuidelijk?) op de draaischijf gemaakt is. Kenmerkend daarvoor zijn de horizontale ribbels en cannelures.⁷⁰ Ook hierin zit een verschil met de regio rond Oss, een verschil dat waarschijnlijk vanaf fase I of J optreedt.

Het aardewerk van de Zuid-Limburgse vindplaats Neerbeek–Oude Pastorie maakt duidelijk dat in het zuidelijke gebied al vóór fase L de overgang plaatsvindt naar het aardewerkspectrum dat kenmerkend is voor de periode rond het begin van de jaartelling.⁷¹ Ten eerste zien we daarbij rijkelijk plantaardig verschalingsmateriaal gebruikt (par. 3.8). Verder bestaat het vormenspectrum voor een belangrijk deel uit lage vormen met S-profiel, dan wel met een geknikte romp, al of niet met hals. Er zijn zelfs misleidend sterke vormovereenkomsten met Marne-aardewerk.⁷² Op veel aardewerk is wandversiering aangebracht, vaak bestaande uit brede groeven of kamstreken, niet zelden in een kruiselings patroon. Randversiering is daarentegen opmerkelijk schaars. Karakteristieke complexen vinden we buiten Neerbeek te Kontich–Alfsberg (B.),⁷³ het grafveld van Maaseik (B.)⁷⁴ en Maastricht–Randwijck.⁷⁵ Het daarmee grotendeels vergelijkbare handgevormde aardewerk in de verder noordelijk gelegen regio Weert⁷⁶ lijkt vooral uit de vroege en midden-Romeinse tijd te dateren. Aangenomen dat het om een lokale ontwikkeling en niet om immigranten gaat,⁷⁷ lijken de verschillen met Oss ook daar al in de loop van de late ijzertijd te groot voor de toepassing van het aardewerkschema.⁷⁸

5.3.6 Fasen L–N (fig. 5.2e)

Om verscheidene redenen heeft het schema van Oss slechts beperkte waarde voor de fasen L–N. Ten eerste is fase L slecht te karakteriseren, door een gebrek aan materiaal. In de tweede plaats is vanaf fase M, en zeker in fase N, het aandeel van Romeins aardewerk tegenover de lokaal vervaardigde waar zo wisselend per nederzetting en zelfs binnen een nederzetting, dat dit ook effect moet hebben gehad op het vormenbestand. De grenzen zoals die in figuur 5.2e aangegeven zijn, gelden daarom in essentie voor fase M. De genoemde aanwezigheid van de veelal goed dateerbare Romeinse waar, vaak samen met munten en mantelspelden, is de derde factor die het gebruik van het schema in met name de fase N min of meer overbodig maakt. Voor complexen uit fase M met weinig of geen daterend ander materiaal kan het schema echter van nut zijn. Uit

figuur 5.2e is af te lezen dat de affiniteiten dan vooral in oostelijke richting liggen.

Zoals in de vorige paragraaf al is aangegeven, heeft het schema van Oss in zuidelijke richting een zeer beperkte reikwijdte voor de periode rond het begin van de jaartelling tot in de midden-Romeinse tijd (fasen L–N). Weert, Maaseik en Kontich vallen al buiten het bereik. De voor Oss kenmerkende vormgeving – inclusief die van de rand – en versiering van wand en rand zien we nog wel in het kleine complex uit fase L en/of M van Goirle–Grote Akkers, Het Schrijverke.⁷⁹ Door het algemene gebrek aan gepubliceerde inheemse vondsten is echter in zuidoostelijke richting geen preciezer beeld te verkrijgen. Wel past het inheemse aardewerk van rond het begin van de jaartelling van de Duitse vindplaats Weeze-Vorselaer nog in het schema, afgezien van de dominantie van randversiering aan de binnenzijde van de rand in plaats van de buitenzijde.⁸⁰

De westelijke en zuidwestelijke begrenzing is min of meer arbitrair gelegd, want met name de complexen van Breda-West, Geldermalsen-Hondsgemet en Tiel-Passewaaij⁸¹ tonen een graduele overgang van oost naar west, zichtbaar in het gebruikte verschalingsmateriaal, potvormen en versieringsaspecten. Wel is duidelijk dat het Zeeuwse materiaal geen partij is voor het schema van Oss, gezien de grote verschillen – met name in vormgeving en versiering – met complexen zoals van Colijnsplaat,⁸² uit de vroeg-Romeinse tijd (fase M). In fase N groeien de gebieden nog verder uit elkaar. In de kuststrook ten zuiden van de Oosterschelde tot aan de Aa, het woongebied van de Menapiërs, zien we in de Romeinse tijd een zich steeds vernieuwend, regionaal geproduceerd scala aan vormen en baksels van verwarrende diversiteit.⁸³ In het gebied tussen de Oosterschelde en de Maasmonding hebben de complexen van Mijnsheerenland⁸⁴ en – in mindere mate – Spijkenisse en Simonshaven⁸⁵ meer

overeenkomsten met Oss. De overheersende S-vormige profielen en de toegepaste wandversieringstechnieken zorgen echter voor essentiële verschillen. Ten noorden van de Maasmond komen we tevens binnen het bereik van Friese invloeden. In vindplaatsen als Rijswijk–De Bult⁸⁶ en Den Haag–Zichtenburg⁸⁷ vormen de dominante plantaardige verschraling, streepbandaardewerk en een fors aandeel van bolvormige potten met oren vervreemdende elementen ten opzichte van het schema van Oss.⁸⁸ Die sterkere verschillen kunnen in dit geval mede aan immigratie worden toegeschreven.⁸⁹ Ook in het Kromme Rijngebied kan daar sprake van geweest zijn, gezien de noord(west)elijke uitstraling in de complexen van Jutphaas⁹⁰ en – vooral – Wijk bij Duurstede–De Horden.⁹¹

Een gedetailleerd beeld van de keramische ontwikkeling op een locatie zoals De Horden leidt tot verrassende inzichten aangaande het gebruik van het schema (zie par. 4.5.3). Een Fries ogend aardewerkbestand in fase (L–)M, waarbij het schema van Oss weinig aanknopingspunten biedt, verandert in de loop van een eeuw in een spectrum dat wel degelijk overeenkomsten met het schema vertoont. Het past echter beter bij het aardewerk van fase M dan bij dat van fase N, waarin het op basis van de Romeinse mobilia gedateerd is. De sterke toename in het gebruik van plantaardig verschalingsmateriaal – zoals ook verder noordwestelijk gangbaar – is een bijkomende reden om het Kromme Rijngebied, inclusief De Horden, buiten het toepassingsgebied in de hier behandelde periode te houden.

In figuur 5.2e is de begrenzing van het toepassingsgebied in oostelijke richting niet aangegeven. Maar er zijn, zoals gezegd, zelfs vérreikende overeenkomsten, met bijvoorbeeld locaties als Paderborn en Warburg (par. 4.5.2). De situatie is in de roerige 1e eeuw n.Chr. echter te onoverzichtelijk om werkelijk grenzen te kunnen trekken.⁹²